

JUNGTINĖS AMERIKOS VALSTIJOS: KETURIOS UŽSIENIO POLITIKOS TRADICIJOS IR NAUJAS LYDERIAVIMO PASAULYJE MODELIS*

Stengiantis perprasti, kaip pastaraisiais metais keitėsi JAV užsienio politika, ar tuo labiau bandant įvertinti jos tolesnės raidos perspektyvas ir suinteresuotumą „likti“ Vidurio ir Rytų Europos regione, pravartu neapsiriboti vien dabartinės George'o W. Busho vadovaujamos JAV administracijos politikos aktualijų analize. Iš pirmo žvilgsnio tokie sunkiai logiškai paaiškinami JAV prezidento sprendimai veikti labiau vienašališkai ir nepaisyti tradicinių sąjungininkų Vakarų Europoje nuomonės galėtų būti geriau suprasti, jeigu į visa tai žvelgtume platesniame istoriniame JAV užsienio politikos tradicijų ir raidos loginiame kontekste. Tai, be abejonės, būtų naudinga jau vien dėl to, kad, kaip pažymi vienos iš labiausiai pripažintų šiuolaikinių knygų¹ apie Amerikos užsienio politikos istoriją autorius Walter Russel Mead, Amerikos užsienio politika yra daug painesnė negu atrodo iš pirmo žvilgsnio neįsigilinusiam komentatoriui.

Amerikos sėkmės priežastis

Mead savo knygoje siekia paaiškinti, kodėl Amerikos užsienio politika per neilgą jos istoriją vis dėlto buvo labai sėkminga. Šiandiniame Irako problemos kontekste toks tvirtinimas gali skambėti

* W. R. Mead. *Special Providence: American Foreign Policy and How It Changed the World*. New York: Alfred A. Knopf, 2001.

keistai, tačiau Mead ir neneigia, kad Amerika užsienio politikoje darė klaidų. Pasak jo, svarbiausia yra tai, kad bendras vaizdas vis dėlto yra labai neblogas. Šiaip ar taip, šiandien Amerika yra galinčiausia valstybė ir toliau ketina tokia likti. Todėl Mead savo uždavinį taip ir apsibrėžia – paaiškinti, kodėl taip yra, kodėl to nepasisekė pasiekti kitoms valstybėms? Kitaip tariant, Mead žada atskleisti Amerikos sėkmės paslaptį.

Autorius savo studiją pradeda nuo paaiškinimo, kuo iš esmės skiriasi anglosaksiška ir kontinentinė didžiųjų Europos valstybių užsienio politikos. Pagrindinis skirtumas yra tas, kad Britanijos, pasakui ir Amerikos politikai visada turėjo didesnę galimybę rinktis, o žemyninės valstybės, tarsi kokie „skorpionai butelyje“, niekada negalėjo atsipalaiduoti ir nuleisti akių nuo pasiruošusių kirsti savo oponentų. Europos monarchai, nors ir turėdami savo žinioje didžiules armijas, vis dėlto buvo labai priklausomi nuo gretimų valstybių, o Amerikos valdžia visada buvo labiau priklausoma ne nuo kitų valstybių, bet pirmiausia nuo savo pačios piliečių.

Todėl JAV užsienio politika niekada nebuvo monolitinė – joje įvairiais laikotarpiais reiškėsi įvairūs interesai, ir ne tik diplomatų, bet ir interesų grupių, ir korporacijų bei atskirų valstijų, užsieninčių lobizmu per senatorius. Kaip tik dėl to JAV užsienio politika niekada nebuvo vien tikta „didžioji politika“ (angl. *high politics*). Ji tuo pat metu būdavo persunkta įvairiausių, kartais netgi prieštaraujančių vienas kitam komercinių ir ekonominių interesų. JAV užsienio politika tuo pačiu metu galėjo būti ir karinga vienu klausimu, ir labai nuosaiki kitu. Europiečiams atrodo, kad užsienio politikoje neturėtų vykti didelių debatų ar kilti nesutarimų, o Amerikoje viešoji nuomonė gali arba entuziastingai remti administracijos politiką, arba būti labai priešiška jai nusistačiusi ir negailestingai ją kritikuoti.

Pasak Meado, visais laikais amerikiečiai, kitaip nei didžiosios Europos valstybės, į užsienio politiką nebuvo linkę žvelgti „per vienus akinius“, niekada nesivadovavo tokia pasaulėžiūra ar ideologija, kuri nacionalinius interesus galiausiai traktuodavo kaip galios

maksimizavimą. Kontinentinės Europos valstybių užsienio politika buvo grindžiama ir iki šiol tebėra grindžiama ta pačia *realpolitik*, t. y. galios kaupimo ir balansavimo siekiu, o Amerikoje visada vyko daug platesnė diskusija, galios maksimizavimo variantas visada buvo tikrai viena iš galimybių, kuri nebūtinai kiekvieną kartą, tiesą sakant, nugalėdavo. Pasak Meado, „Amerikos užsienio politika – tai yra simfonija, arba bent jau tokia stengiasi būti, o ne solo“². Tuo ji iš esmės skiriasi nuo europietiškos kontinentinės užsienio politikos sampratos, kurios kraštutinę kvintesenciją yra išreiškęs Sovietų Sąjungos diktatorius Stalinas, derybose dėl pokarinės tvarkos Europoje į britų delegacijos pastabą, kad Lenkija yra katalikiška šalis ir jo siūlomų sutvarkymų gali būti nepatenkintas popiežius, atsakęs klausimu: „...Ach popiežius? O kiek divizijų turi popiežius?..“

Taigi, pasak Meado, žvelgiant iš šalies, JAV užsienio politika panašesnė ne į tikslingą veiklą, bet į chaosą, kuriame užtenka vietos ne tik pragmatiškam racionalizmui, vienadienei siaurų interesų vedamai avantiūrai ar netgi fanatizmo apraiškoms. Dažniausiai kaip tik dėl to ji ir buvo visada kritikuojama. Meado nuomone, ko gero, nė vienos valstybės užsienio politika nebuvo, nėra ir nebus taip plačiai ir energingai kritikuojama kaip Amerikos. Ir kritikuojama ji visada būdavo iš visų pusių. Dėl to, kad ji:

- per daug demokratiška arba per daug elitiška;
- per taikinga arba per karinga;
- per daug moralizuojanti arba per daug amorali;
- pernelyg bestuburė arba pernelyg nelanksti;
- per daug savanaudiška arba per altruistiška;
- per griežtai pasisako už *status quo* arba nori pernelyg greitų perversmų.

Dėl to Amerikos užsienio politiką yra labai lengva pavaizduoti kaip ištisinę nesėkmių ir kvailysčių seriją. Tas ir buvo daroma, ir ne tik už Amerikos ribų, jos nedraugų, bet ir pačioje Amerikoje tų, kurie nori jai gero. Todėl labai dažnai ta kritika užgoždavo netgi šiaip jau akivaizdžius dalykus, kad JAV vis dėlto, nepaisant nieko, yra galingiausia pasaulio valstybė, kad būtent ji palaiko tam tikrą

tarptautinę tvarką ir kad būtent dėl jos politikos žlugo komunizmas, bet nebuvo sukeltas branduolinis karas.

Todėl Mead nuomonių pliuralizmą ir nuolatinius karštus ginčus dėl užsienio politikos, kuriuos daugelis sieja su Amerikos politikos neefektyvumu, kaip tik ir laiko sėkmės priežastimi. Pliuralizmas ir skirtingų požiūrių varžybos yra kaip tik unikalūs JAV užsienio politikos bruožas ir atspindi demokratinę šios šalies visuomenės prigimtį. O kitos valstybės netgi geriausiai istorinio viešpatavimo laikais savo užsienio politikos darbotvarkę formavo aristokratiškiau, už „uždarytą durų“, ir rėmė ją kokia nors viena didžiąja vizija, kurios įgyvendinimui turėjo tarnauti visas valstybės aparatas. JAV Valstybės departamentas yra tikrai vienas iš balsų visumos, kuri lemia Amerikos politikos kryptį. Tiesiogiai išrinktas prezidentas, pavyzdžiui, gali nurungti ištisą būrį Valstybės departamente dirbančių mokslo daktarų. Daugianacionalinės korporacijos gali tiesiogiai užsiimti lobizmu ir daryti įtaką savo valstijos senatoriams ir t. t. Galų gale paaiškėja, kad paprastas amerikietis – nesvarbu, ar jis tą supranta, ar ne – turi daug didesnę įtaką Amerikos užsienio politikai, negu paprastas pilietis turėjo įtakos galios viršūnę pasiekusios Britanijos imperijos ar kokios kitos istorinės globalinės galybės užsienio politikai.

Taksonomija

Galima sutikti arba ginčytis su tuo, kaip Mead aiškina Amerikos užsienio politikos sėkmės priežastį, tačiau bet kuriuo atveju jis pasiūlo labai vertingą JAV užsienio politikos niuansų suvokimo orientyrą, kuris yra pakankamai sofistikuotas, kad galutinai nesuprimitvintų piešiamo vaizdo, bet tuo pat metu ir pakankamai paprastas, kad galėtų būti naudojamas dabartiniams procesams analizuoti.

Pasak Meado, nepaisant išorinio chaotiškumo, „amerikiečių mąstymas apie užsienio politiką buvo pakankamai stabilus per visus šimtmečius. Tie argumentai, kuriais rėmėsi užsienio politikos debatai George'o Washingtono administracijoje – ir kai kurie kandžiausi

Washingtono politiniai mūšiai dėl užsienio politikos – akivaizdžiai siejasi su šių laikų debatais³. Pasak Meado, per tris JAV valstybingumo egzistavimo šimtmečius šalies lyderiai užsienio politikos sprendimus rinkosi daugiau ar mažiau iš keturių alternatyvų, kurios atspindėjo skirtingą pasaulėžiūrą ir skirtingus interesus, bet tuo pat metu galėjo ir sutapti arba papildyti viena kitą. Tas alternatyvas Mead susieja su konkrečiomis JAV istorinėmis figūromis – Alexander Hamilton, Thomas Jefferson, Andrew Jackson ir Woodrow Wilson.

- Alexander Hamilton (1755–1804) – vienas iš JAV tėvų – įkūrėjų, vienas iš „Federalisto“ pamfletų serijos autorių. Hamiltonas paprastai yra tapatinamas su nuosekliu pramonės ir prekybos verslininkų interesų gynimu ir verslo klestėjimo svarbos valstybei akcentavimu. Hamiltonas 1789–1795 metais buvo pirmasis Jungtinių Amerikos Valstijų izdo sekretorius (t. y. finansų ministras). Jis ir jo sekėjai užsienio politiką visada vertino per JAV ekonominių interesų prizmę. Hamiltono laikais buvo svarbu naudingai įsijungti į Britanijos nustatytą pasaulinės prekybos sistemą. O štai po Antrojo pasaulinio karo, tęsdamos Hamiltono tradiciją, jau pačios JAV inicijavo naujos liberalios tarptautinės ekonominės tvarkos, kuri su tam tikromis modifikacijomis tebeveikia iki šiol, kūrimą.
- Woodrow Wilson (gyveno 1856–1924, buvo 28 iš eilės prezidentas 1913–1921) – vienas iš žinomiausių ir garsiausių JAV prezidentų dėl savo siekio įtvirtinti naują tokiomis vertybėmis kaip demokratija, rinkos ekonomika, laisvas tautų apsisprendimas, kolektyvinis saugumas pagrįstą pasaulio tvarką. Wilsonas tapatino Amerikos interesus su ypatinga Amerikos misija pasaulyje. Jis bandė savo nuostatas realizuoti 1918 metų Paryžiaus taikos konferencijoje. Wilsono iniciatyva buvo įsteigta Tautų Lyga, bet jis pralaimėjo pačioje Amerikoje – Kongresas nepritarė JAV stojimui į Tautų Lygą. Tiesa, Amerikos eksepcionalizmo, išskirtinumo, ypatingos

misijos skleisti laisvę pasaulyje idėjos buvo gyvos ir anksčiau. Todėl, pasak Meado, galima kalbėti apie wilsoniečius dar ir iki Wilsono. Tačiau Wilsonas buvo pats ryškiausias ir įtakingiausias jų atstovas.

- Thomas Jefferson (gyveno 1743–1826, buvo prezidentas 1801–1809), vienas iš JAV tėvų – įkūrėjų, trečiasis Amerikos prezidentas, buvo valdžioje sudėtingu Napoleono karų Europoje laikotarpiu. Jam pavyko gerokai padidinti šalies teritoriją pasinaudojus proga, kad Napoleonas nusprendė perduoti Prancūzijai priklausančią Luizianą. Svarbiausias Jeffersono rūpestis buvo išlaikyti neutralumą ir neįsivelti į karus. Pagrindinis užsienio politikos tikslas – šalies ir jos demokratijos saugumas ir išskirtinis atsargumas bei apdairumas užsienio politikoje.
- Andrew Jackson (gyveno 1767–1845, prezidentas buvo 1829–1837), septintasis JAV prezidentas ir pirmasis prezidentas, kuris buvo kilęs ne iš aristokratų šeimos. Jis buvo labai populiarus ir tapo ištisos Amerikos istorijos eros nuo revoliucijos iki pilietinio karo simboliu. Jackson pasižymėjo charakterio griežtumu, užsispyrimu, nenuolaidumu ir nenulstamu užsibrėžto tikslo siekimu. Jacksono charakteris atspindėjo daugelio amerikiečių migrantų, kurie buvo linkę visų pirma pasikliauti savo jėgomis ir kurti gerovę savo darbu, o prireikus ir savo jėgomis apsiginti nuo gresiančių pavojų, gyvenimišką filosofiją. Pasak Jacksono pažiūrų besilaikančių žmonių, Amerika neturėtų specialiai veltis į konfliktus, bet jeigu ją vis dėlto kas nors drįsta „užkabinti“, niekada neturi nusileisti, visada kovoti, kol priešas taps nekenksmingas.

Mead pripažįsta, kad jo įvardytų keturių asmenybių siejimas su tam tikra užsienio politikos tradicija, su tam tikra nacionalinių interesų tenkinimo metodologija gali būti ginčijamas. Gali būti konstruojamos ir kitokios taksonomijos. Minėti istoriniai asmenys, žinoma, buvo daug spalvingesnės asmenybės ir ne visada elgdavosi nuosekliai pagal savo principus. Bet, pasak Meado, asmenybių kaip

simbolių pasitelkimas turi pranašumą, nes jos atspindi tai, kad Amerikos užsienio politikos tradicijos yra labiau pragmatinės negu ideologinės. Jos atsirado ir susiformavo iš šalies praktinių poreikių, o ne išsivystė kaip tam tikros idėjų raidos rezultatas. „Todėl pavadinti Hamiltoną – realistu, Wilsoną – idealistu, Jeffersoną – libertaru izoliacionistu, o Jacksoną – populistu, būtų dar didesnis supaprastinimas, nes tuomet beveik nepaliktų erdvės vienokiai ar kitokiai idėjinių pozicijų kombinacijai ir interesų kompromisui“⁴. Amerikos užsienio politika niekada nebuvo valdoma tiktai vieno principo, bet visada buvo labiau amorfiška skirtingų nuomonių ir interesų koalicija, pasižymėjo dideliu susibalansavimo potencialu. Pernelyg didelis nukrypimas į kurią nors vieną pusę paprastai sukeldavo audringą reakciją kitose „stovyklose“ ir pusiausvyra vėl būdavo atkurama. Bet, žinoma, tai nebuvo jokia sėkmės garantija, o tiktai galimybė „neužstrigti nesėkmėje“.

Tradacijų sąveika istorijos raidoje

Savaime suprantama, kad JAV užsienio politikos pasirinkimus lėmė ne tik susiklosčiusios tradicijos, bet ir iš išorės ateinantys iššūkiai, kurie kiekvieną kartą reikalavo novatoriškų sprendimų. Pagal iškilusius iššūkius Mead JAV užsienio politikos istorijoje skiria kečurias pagrindines eras:

- 1776–1823 metų revoliucinis laikotarpis, kai JAV iškovojo nepriklausomybę nuo Britanijos ir galiausiai normalizavo santykius su ja. Tuo laikotarpiu svarbiausias vaidmuo teko hamiltoniškajai politikai, kuri siekė normalizuoti ir stabilizuoti ekonominius ryšius, ir Jeffersono linijai, kurios laikantis pavyko suformuoti demokratinę Amerikos valdymo sistemą, priimti svarbiausius teisinius dokumentus ir sukurti unikalią politinę sistemą, kuri suderino valdžios efektyvumą su žmonių teisėmis ir laisvėmis.
- 1823–1914 metų augimo laikotarpis prasidėjo 1823 metais Monroe doktrinos paskelbimu, kuri iš esmės reiškė ne JAV

izoliaciją, bet sutikimą būti „jaunesniaja“ Britanijos seserimi ir padėti jai palaikyti susiklosčiusią pasaulio tvarką, neleidžiant Ispanijai ir Prancūzijai po Napoleono sukeltos sumaišties Europoje atkurti savo imperijas Vakarų pusrutulyje. Iš esmės tai buvo šalies galios augimo laikotarpis. JAV gerai prisitaikė prie Britanijos imperijos diktuojamos pasaulio tvarkos, užsitikrino savo saugumą ir galimybę laipsniškai augti ir didinti teritoriją. Panašiai kaip ir revoliuciniu laikotarpiu JAV užsienio politika buvo džefersonizmo ir hamiltonizmo kompromisas, pozicija, kuri labiausiai atitiko tuomet susiklosčiusias realijas. Vilsonizmas ir džeksonizmas turėjo mažesnę reikšmę, nors pastarasis suvaidino svarbų vaidmenį ir tuose nedideliuose karuose, kuriuos JAV tuomet teko kariauti.

- 1914–1947 metai – sumaišties laikotarpis, kuris prasidėjo dėl to, kad nusilpo pagrindinis tuometinės pasaulio tvarkos ramsnis – Britanijos imperija, o JAV neįstengė apsispręsti dėl savo naujos pozicijos pasaulio reikaluose. Per praėjusį laikotarpį JAV tiek sustiprėjo, kad iš esmės galėjo imtis anksčiau Britanijai priklausiusio lyderio vaidmens. Tam pritariančių ir skatinančių interesų netrūko, o ryškiausias jų atstovas buvo pats prezidentas Wilsonas. Jis paskelbė, kad Amerikos interesas yra ir demokratijos principais paremta pasaulio tvarka. Bet dauguma Amerikos politikų dar nebuvo psichologiškai pasirengę suvokti, kad turi imtis lyderiauti pasaulyje. Todėl Amerikos žvaigždė, pasaulio politikoje trumpam blykstelėjusi Versalio taikos konferencijos metu ir inicijavusi Tautų Lygos sukūrimą, vėliau priblėso, kai Kongresas šios sutarties neratifikavo. Tam dėl didelės praėjusio laikotarpio inercijos prieštaravo visos kitos užsienio politikos tradicijos, visų pirma džefersonizmas, kuris negalėjo sutikti su tuo, kad Amerika veltųsi į jos tiesiogiai neliečiančius konfliktus. Netgi labiau į išorę orientuotas hamiltonizmas buvo prieš, nes nenorėjo, kad Amerika būtų pernelyg suvaržyta įsipareigojimų tarptautinėms institucijoms ir kad tai trukdytų jos prekybai ir verslui.

- Nuo 1947 metų prasideda Amerikos dominavimo laikotarpis, kuris tebesitęsia iki šiol. Šaltąjį karą Mead laiko vienu iš sėkmingiausių JAV užsienio politikos laikotarpių. Palyginti su tuo, ką po Pirmojo pasaulinio karo nuveikė prisiėmusios atsakomybę už pasaulio tvarką Britanija ir Prancūzija, JAV laimėjimai išpūdingi – Sovietų Sąjungos įtakos plėtros sulaukymas, NATO sukūrimas, kolonijinių Europos imperijų surimas, santykinai liberali pasaulio prekyba, branduolinio konflikto išvengimas ir galiausiai Sovietų Sąjungos žlugimas. Tačiau buvo padaryta ir klaidų. Hamiltoniškojo prado susilpnėjimas ir, kaip rašo Mead, „Vietnamo iškėlimas virš Bretton Woodso“⁵ buvo viena didžiausių šaltojo karo laikotarpio nesėkmių. Apskritai šaltojo karo įtampa kuriam laikui iškreipė JAV užsienio politiką. Richard Nixon ir Henry Kissinger netgi buvo linkę atsitraukti nuo amerikietišku tradicijų ir pradėjo JAV užsienio politikai taikyti europietiškam žemyniniam realizmui būdingą galios balansavimo principą. Pavyzdžiui, siekdami įgyti didesnę persvarą prieš Sovietų Sąjungą, jie nusprendė užmegzti santykius su komunistine Kinija, JAV rėmė įvairius Trečiojo pasaulio diktatorius. Tačiau šis posūkis buvo laikinas, nes prezidentas Jimmy Carter, iškeldamas žmogaus teisių klausimą, sugrąžino moralinį vilsoniškąjį aspektą į užsienio politiką, o Reagan ne tik tęsė Carterio moralinę politiką, bet ir sustiprino džeksoniškąjį politikos aspektą, paskelbdamas Sovietų Sąjungą blogio imperija. Galiausiai, kaip žinome, ši politika pasirodė rezultatyvi.

Taigi šaltasis karas pasibaigė ir daug kas pasaulyje patikėjo, kad iš tiesų prasidėjo nauja era. Bipolinės sistemos suirimas vieniems atrodė kaip istorijos pabaiga, kitiems – kaip naujų neramumų ir nesklaidumų pradžia. Tačiau, kaip taikliai pažymėjo Mead, niekas per daug neatkreipė dėmesio į tai, kad skirtingai nuo kitų šalių Amerikai šaltojo karo pabaiga visai nereiškė naujos eros pradžios. Dabar atrodo, kad šaltasis karas tebuvo tikrai naujosios Amerikos eros epizodas⁶. Amerikos niekas neatleido nuo atsakomybės už egzis-

tuojančią pasaulėtvarką. Šaltojo karo pabaiga tikrai neišvengiamai stimuliavo visų užsienio politikos tradicijų puoselėtojų pagyvėjimą ir naują iki šiol besitęsiančią diskusiją. Natūralu, kad, susiklosčius naujoms aplinkybėms, reikėjo naujų idėjų ir naujų sprendimų, kaip Amerika turėtų toliau siekti savo užsienio politikos tikslų.

Po šaltojo karo prasidėję debatai iš esmės nebuvo debatai prisiimti ar neprisiimti JAV atsakomybę už pasaulio tvarką. Nė viena iš keturių mokyklų neabejojo dėl to, kad Amerika turi aktyviai dalyvauti pasaulio politikoje, bet skirtumai tarp jų vis dėlto buvo gana reikšmingi. Viena vertus, tradiciniai internacionalistai – Hamiltono sekėjai dabar tapo svarbiausiais ekonominės globalizacijos rėmėjais, o wilsoniečiai ir toliau sakė, kad Amerika turi rūpintis savo idealų ir vertybių – demokratijos, kapitalizmo, teisės viršenybės – skleidimu pasaulyje ir stiprinti šaltojo karo metais sukurtas tarptautines institucijas, užkirsti kelią agresijai, tarptautiniu mastu ginti žmogaus teises ir t. t. O tradiciniai izoliacionistai – džefersonininkai ir džeksonininkai, nors jau nebebuvo ir nebegalėjo būti nusiteikę izoliacionistiškai, oponavo pernelyg dideliems tarptautiniams Amerikos įsipareigojimams ir ragino juos kuo labiau mažinti.

Pirmajame dešimtmetyje po šaltojo karo atrodo, kad didesnę įtaką turėjo Hamiltono ir Wilsono sekėjai. George Bush vyresnysis ir Bill Clinton iš esmės pasirinko wilsonišką tradiciją – toliau kurti tarptautinę organizaciją, tarptautiniais institutais ir tarptautine teise paremtą pasaulio tvarką. Kitaip tariant, atsižvelgiant į tai, kad plėtojasi globalizacija ir kad tuos procesus būtų galima suvaldyti, reikia formuoti kažką panašaus į pasaulio vyriausybę. Bush vyresnysis 1991 metais nutraukė Kuveito ankesiją ir sėkmingai pademonstravo, kad JTO sprendimas šį tą reiškia ir kad pasaulyje yra valstybė, pasirengusi imtis policininko vaidmens. Bet tuo pat metu jis sulaukė ir džeksonininkų, kurie nepritarė jo neryžtingumui ir nepasinaudojimui proga galutinai atsikratyti Saddamo Husseino, kritikos. Ko gera, džeksoniška opozicija lėmė ir jo neperrinkimą antrai kadencijai 1992 metais.

Clintono administracijos metais buvo palaikomi seni tarptauti-

niai režimai ir kuriami nauji. JAV prezidentas pasirašė Visiško branduolinių bandymų uždraudimo sutartį, rėmė šiltnamių dujų išmetimą kontroliuojantį Kijoto protokolą, Biologinio ginklo uždraudimo konvencijos sugriežtinimą, Tarptautinį baudžiamąjį teismą. Clintono administracija vykdė kelias sėkmingas karines humanitarines operacijas buvusioje Jugoslavijoje, bet patyrė skaudžią nesėkmę Somalyje. Tačiau džefersoniška-džeksoniška opozicija Clintono politikai buvo stipri. Jo neparėmė Kongresas – neratifikavo nė vienos jo pasirašytos tarptautinės sutarties.

Clintono oponentų buvo įvairių, bet visus vienijo bendra idėja, kad jis be reikalo, Amerikai tapus galingiausia pasaulio valstybe, nori užsikrauti jai visai nereikalingų ir veikimo laisvę varžančių tarptautinių įsipareigojimų. Sunku pasakyti, kiek iš tikrųjų Clintono užsienio politikos kritika padėjo Bushui jaunesniajam laimėti 2000-ųjų prezidento rinkimus, tačiau, kaip minėta, Bush savo rinkiminius pažadus dėl Amerikos susisaistymo mažinimo po truputį vykdė. Iš pradžių tai nebuvo panašu į revoliuciją. Procesas vyko nuosekliai ir atrodė, kad vyksta gana rutiniškas prioritetų pasikeitimas. Todėl nenuostabu, kad Mead savo knygoje, kurią parašė dar iki 2001 m. rugsėjo 11-osios, Busho jaunesniojo pasirinktą užsienio politikos liniją apibūdino būtent kaip džefersonizmo ir džeksonizmo kombinaciją. Pasak Meado, „per 2000-ųjų rinkimus galėjome matyti, kaip George W. Bush perėmė pagrindines džefersonizmo ir džeksonizmo ideologijų temas ir savo kampanijoje kvietė Jungtines Valstijas mažinti įsitraukimą į pasaulio reikalus, vykdyti „atsargesnę“ politiką ir laikytis siauriau ir griežčiau apibrėžiamų nacionalinių interesų“⁷.

Naujo modelio link

Mead savo knygą paskelbė dar iki rugsėjo 11-osios košmaro. Tačiau, kad ir kaip keista, ši iki 2001 m. rugsėjo 11 d. parašyta knyga visiškai atlaikė tokį sudėtingą išbandymą ir toliau gali padėti analizuoti dabartinę JAV užsienio politiką. Ši Amerikos užsienio politikos tradicijų taksonomija teikia puikų orientyrą, savotišką koordi-

načių sistemą, į kurią galima patalpinti ne tik ankstesnę, bet ir dabartinę George W. Busho vykdomą užsienio politiką. Šiandien joje, be jokios abejonės, džefersonizmas užleido vietą wilsonizmui. Terroristai parodė, kad Amerika neturi pasirinkimo ir nebegali atsiriboti nuo pasaulio. Tačiau wilsonizmas šį kartą yra „perkonstruotas“. Iš jo liko ypatinga Amerikos misija skleisti demokratiją ir laisvę pasaulyje, bet atsisakyta tarptautinių organizacijų reikšmės pripažinimo. Vietoj jo – didelė džeksonizmo dozė, t. y. pasiryžimas ryžtingai, nuosekliai, atkakliai iki galo kovoti su teroristais, nes šį kartą pernelyg skaudžiai buvo paminta ir pažeista Amerikos garbė ir saugumas. Taigi susiformavo nauja, iki šiol neregėta tradicijų kombinacija.

Bekompromisiai Busho kritikai šią kombinaciją pašaipiai vadiną tiesiog „bušizmu“. Beje, įdomu pažymėti, kad ir pats Mead, mūsų aptartoje knygoje priskyres Bushą jaunesnijį džefersonininkams, savo kitoje knygoje *Power, Terror, Peace, and War*⁸, kuri buvo išleista jau 2004 metais ir skirta būtent naujos, po 2001 m. rugsėjo 11 d. teroro aktų ir Irako karo susiklosčiusios situacijos analizei, netgi iš viso nepaminėjo džefersonizmo. Tačiau, kaip pabrėžia savaitraščio „Economist“ apžvalgininkas, Meadui jo naujoje knygoje, ko gera, aiškiau negu visiems kitiems pavyko parodyti, kad Busho reakcija į teroristų išpuolį ir vykdoma politika yra ne kažkokia klaida, kaip mano europiečiai, bet visiškai atitinka per tris šimtmečius susiformavusią Amerikos tradiciją⁹.

Antra vertus, Busho politikai būdinga „džeksoniškojo griežtumo“ ir „wilsoniškojo idealizmo“ kombinacija nėra vien tradicijos pakartojimas. Reikia pripažinti, kad šį kartą vis dėlto susidarė gąnėtinais savitas ir netikėtas „mišinys“. Tarp Meado studijoje aprašytų istorinių kombinacijų tokio varianto nerasime. Bet dėl to nereikia per daug stebėtis, nes tradicijos ir istorija negali visko paaiškinti. Istorija yra labai svarbi reikalo pusė, bet vis dėlto tikrai pusė. Kitą pusę tenka „atkasti“ nagrinėjant, kas iš tikrųjų vyksta. Ją pateikia problemos ir iššūkiai, su kuriais turi susidurti tradicijos. Ir čia reikia pripažinti, kad problemos ir iššūkiai, su kuriais susidūrė Busho administracija, iš tiesų yra išskirtiniai. Henry Kissinger, 2004 metų

rudenį analizuodamas keturių Busho prezidentavimo metų laikotarpį, pažymėjo, kad „jokiam ligšioliniam prezidentui neteko susidurti su tokio sudėtingumo darbotvarke. Tai ne hiperbolė, tai tikras šiai kartai skirtas istorijos iššūkis. Niekada iki šiol nereikėjo kariauti karo, kuriame nėra nei fronto linijų, nei geografinio apibrėžtumo, ir tuo pat metu siekti kurti naujus fundamentalius pasaulėtvarkos principus, kurie pakeistų tradicines Pentagono ir Pasaulio prekybos centro griuvėsiuose ir dūmuose žuvusias taisykles“¹⁰. Iššūkio mastai lėmė ir tam tikrus neordinarius žingsnius, ir tokią neįprastą Amerikos užsienio politikos tradicijų kombinaciją. O Busho išrinkimas antrajai kadencijai rodo, kad ši politika vis dėlto turi savo mandatą, ir beveik nereikia abejoti, kad bus tęsiama. Naujasis Amerikos lyderiavimo pasaulyje modelis jau ryškėja ir dabar atėjo laikas išsamiau apmąstyti jo pavidalą.

GEDIMINAS VITKUS

NUORODOS

¹ Ši knyga 2002-aisiais buvo pripažinta geriausia metų knyga tarptautinių santykių srityje, ir autorius už ją gavo prestižinę Kanados diplomato Lionelio Gelberio premiją.

² W. R. Mead. *Special Providence*, p. 54.

³ Ten pat, p. xvi.

⁴ Ten pat, p. 91.

⁵ Ten pat, p. 74.

⁶ Ten pat, p. 84.

⁷ Ten pat, p. 176.

⁸ W. R. Mead. *Power, Terror, Peace, and War: America's Grand Strategy in a World at Risk*. New York: Alfred A. Knopf, 2004.

⁹ Have strategy, need tactics // *Economist*. April 22, 2004, <http://www.economist.com/>

¹⁰ H. Kissinger. *America's Assignment. What will we face in the next four years? The former secretary of State on the global challenges ahead* // *Newsweek International*. 2004. Nov. 8, <http://msnbc.msn.com/id/6370505/site/newsweek>, 2005 04 05.